

ünnepi kötet
papp klára
70. születésnapjára

ÜNNEPI KÖTET PAPP KLÁRA 70. SZÜLETÉSNAJÁRA

SPECULUM HISTORIAE DEBRECENIENSE 35.
(A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai)

Sorozatszerkesztő:

PAPP KLÁRA

*Ünnepi kötet Papp Klára
70. születésnapjára*

Szerkesztette:

JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA, TÓTH ORSOLYA és BÁRÁNY ATTILA

Debrecen, 2022

KIADJA A DEBRECENI EGYETEM TÖRTÉNELMI INTÉZETE

A kötetet lektorálta:

HORN ILDIKÓ

intézetigazgató egyetemi tanár,
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelmi Intézet

Technikai szerkesztő:

LOVAS ANETT CSILLA

A borítót tervezte

GYARMATI IMRE

A kötet kiadását támogatta:

a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete,
a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája,
és a Debreceni Egyetem Tématerületi Kiválósági Program Lendület
„Magyarország a középkori Európában kutatócsoportja”

ISSN 2060-9213

ISBN 978-963-490-464-9

© Debreceni Egyetem Történelmi Intézete 2022

© Szerzők 2022

Nyomta a Kapitális Kft., Debrecen

Felelős vezető: Kapusi József

TARTALOM

TABULA GRATULATORIA	10
OROSZ ISTVÁN: Papp Klára professzor köszöntése.....	13
IFJ. BARTA JÁNOS: Csáky birtokok Zemplén megyében a 18. század utolsó harmadában	19
BÁRÁNY ATTILA: Magyarország, Anglia és a Cambrai-i Liga (1508–1511)	41
BOGDÁNDI ZSOLT: A Czibak örökség és a Csákiak	69
BUZA JÁNOS: Cívisből lett végvári vitéz. Benke Pál útja Nagykőröstől Érsekújvárig	81
CSATÁRY GYÖRGY: II. Rákóczi Ferenc irathagyatéka Kárpátalján.....	97
DRASKÓCZY ISTVÁN: A selmecbányai Bányászati Akadémia diáksága 1770–1809	113
EGYED ÁKOS: Székelyföld az ostromállapot idején (1849–1854).....	137
EGYED EMESE: Udvarló levelek gróf széki Teleki Katához.....	147
FÜREDER BALÁZS: A bevezető fogások (levesek, előételek, halételek) szerepe a magyar asztali kultúrában a 19. század második felében a korabeli menülapok alapján	167
GÁLFI EMŐKE: Két fehérvári főbíró a Bethlen-korszakban: Debreceni Szabó János és Szatmári Sziójgyártó János	185
JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA: Adalék néhány székelyföldi birtokos karrierjéhez a Rákócziak udvartartásában (1630–1657).....	199
KÓNYA ANNAMÁRIA: Református papfeleségek az egyházi iratok tükrében	211
KÓNYA PÉTER: Sztropkó a 16. században.....	221
KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA: Városunk „díszei”. Nyíregyháza első díszpolgárai	233

OBORNI TERÉZ: <i>Novae constitutiones</i> – Izabella királyné uralkodói hatalmának törvényi keretei a keleti Magyar Királyságban (1556–1558)	255
OROSZ ISTVÁN: Limitált árak Debrecenben a 19. század első felében	273
PÁL JUDIT: Adalékok a „kihelyezett” miniszteri hivatalnokok életmódjához a dualizmus idején: két főispáni titkár karrierje	287
PÁLFFY GÉZA: Fordulópont vagy katalizátor? Az 1620. évi fehérhegyi csata és Magyarország.....	303
PAPP RITA: Debreceni „fassiók”, örökvallások a 17–18. század fordulóján	321
PAPP SÁNDOR: Készülődve az ináncsi találkozóra: Nagy András levele Homonnai Drugeth Bálintnak és a hajdúk előterjesztése (1607)	337
PÓSÁN LÁSZLÓ: A Német Lovagrend részvétele a török elleni háborúkban (16–18. század)	351
PÜSKI LEVENTE: A harcos legitimista politika útjai a Horthy-korszak második felében: Pallavicini György	377
SÍPOS GÁBOR: A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete és az Erdélyi Múzeum-Egyesület kapcsolatáról	393
TÓTH ORSOLYA: Pozsony és az Árpád-házi királyok Bél Mátyás <i>Notitia Hungariae novae</i> című munkájában.....	399
TÓZSA-RIGÓ ATTILA: A Partiumtól Morvaországig. Kelet-magyarországi kereskedők szerepe a nyugati irányú kereskedelemben a 16. század végén.....	409
TÖRÖK PÉTER: Kovács Jancsi titkos küldetése(i). Egy kém vallomása, avagy egy nagyotmondó fiú esete az igazsággal.....	427
ULRICH ATTILA: Egy testvérpár külön utakon.....	437
VERES TÜNDE: A kassai fürdős-chirurgus viszály	447
A kötet szerzői.....	465

TABULA GRATULATORIA

Árvai Tünde	G. Etényi Nóra
Balogh Judit	Gaál Botond
Barta Róbert	Gaál István
Bartha Elek	Gebei Sándor
Bazsa György	Gecsényi Lajos
Becs Katalin	Gesztelyi Tamás
Beke Katalin	Goretity József
Beregszászi Zsolt	Gorun Blanka
Bessenyei Valéria	Gorun-Kovács György
Bihari-Horváth László	Gyáni Gábor
Bitay Enikő	Gyarmati Imre
Bitskey István	Györkös Attila
Bocskor Andrea	Gyulai Éva
Bodnár Erzsébet	Lubica Harbulova
Bodo Edith	Hegyí Géza
Botos Máté	Herczné Tóth Emese
Bozzay Réka	Hermán Zsuzsa
Bujalos István	Horn Ildikó
Czövek István	Horváth Zita
Csáky Móric	Hunyadi László
Csatár Péter	H. Németh István
Csoba Judit	Imre László
Csúry István	J. Újváry Zsuzsanna
Dáné Veronka	Jakab Melinda
Demeter Gábor	Cvetanka Janákijeva
Estók János	Jakó Klára
Fábián István	Juhász Judit
Fazekas Csaba	Kaposi Zoltán
Fazekas István	Kármán Gábor
Fedeles Tamás	Katona Csaba
Fehér Andrea	Katona Csete
Fehér György	Kattein-Pornói Rita
Flóra Ágnes	Keményfi Róbert
Fodor Pál	Kerepeszki Róbert
Forisek Péter	Kovács Ábrahám

Kovács Ágnes
Kovács András
Kovács Kiss Gyöngy
Kovács Teofil
Köpösi Judit
Kövér György
Lengyel Tünde
Lévai Csaba
Lupescuné Makó Mária
Lupescu Radu
Makrai Zsuzsa
Máté László
Maticsák Sándor
Mátyás-Rausch Petra
Mészáros Kálmán
Miru György
Mohácsi Endre
Molnár Antal
Molnár D. Erzsébet
Nagy Mihály Zoltán
Nagy Szabolcs
Nemes Zoltán
Nemes Zoltánné
Kiséry Pálné dr. Némedi Eszter
Németh György
Novák Ádám
Orosz Istvánné
Őri Borbála
Ősz Előd Sándor
Pallai László
Pornói Imre
Pornóiné Orosz Éva
Pozsony Ferenc
Prepuk Anikó
Pusztai Gábor
Rác György

Rác István
Rémiás Tibor
Rezes-Simkó Judit
Rófi Mónika
Rüsz-Fogarasi Enikő
Sallai József
Dr. Krajczárné Sándor Mária
Schrek Katalin
Solymosi László
Somogyi Krisztina
Szabadi István
Szabó András
Szabó Edit
Szabó Jolán
Szakál Imre
Szász Anikó
Szendiné Orvos Erzsébet
Szendrei Ákos
Szilágyi Imre
Szögi László
Timár Lajos
Tringli István
Újvárosi Andrea
V. Balogh Judit
Vajda Mária
Váradai Natália
Varga J. János
Varga Szabolcs
Varga Zsuzsa
Velkey Ferenc
Vinkler Bálint
Viskolcz Noémi
W. Kovács András
Wutsh Anna
Zsoldos Ildikó

OROSZ ISTVÁN

PAPP KLÁRA PROFESSZOR KÖSZÖNTÉSE

Papp Klára a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara Történelmi Intézetének egyetemi tanára 70. születésnapját ünnepli. Ebből az alkalomból született meg ez a kötet, amelyet barátai, munkatársai, tisztelői írtak köszöntésére. Ez teremt lehetőséget arra, hogy életművéről, tudósi, vezetői kvalitásairól, emberi kapcsolatairól rövid összefoglalást írjunk, ezzel is tisztelegve az ünnepelt előbből a kiváló alkalomból.

A kötet szerkesztőinek jóvoltából engem ért az a megtiszteltetés, hogy a professzor asszonyt köszöntsem, nemcsak koromnál fogva, hanem azért is, mert tanítványom volt, és sokan tudják, történetírói munkásságunk is közel áll egymáshoz, barátságunk is sok évtizedre tekinthet vissza.

Ismeretségünk az 1970-es évek elején kezdődött, akkor, amikor az egyetemi felvételi vizsga írásbeli és szóbeli részből állt. Klára annál a bizottságnál szóbelizett, amelynek én voltam az elnöke és történelemből kérdezője. Történelem-országokon – mondanom sem kell – kiválóan felvételizett. Egyetemistaként a legtöbb nyelvszakostól különbözött: az állandó szótározás nem fordította el másik tárgyától, jelen esetben a történelemtől. A Rákóczi-szabadságharcról szóló szakdolgozatát, bár tudományos kapcsolatunk folyamatos volt, nálam nem írhatta, mert én az Egyetemes Történelmi Tanszék munkatársa, majd vezetője voltam, noha tudományos tevékenységem döntő hányada magyar történelmi jellegű volt. Levelező aspiránsnak történő jelentkezése után, bár a Középkori Magyar Történelmi Tanszék tagja volt, engem bízott meg vezetésével az MTA Történettudományi Bizottsága. Szakmai kapcsolataink azóta folyamatos és töretlen. Módom volt örömmel tapasztalni, hogyan vált Papp Klára a kora újkori, 16–18. századi magyar történelem egyik legjelesebb kutatójává, tudósává. Titkát is próbáltam kutatni. A legfontosabb persze a tehetség, de önmagában nem elég. Szükséges hozzá az a konok céltudatosság, éjszakákat nappallá tevő szorgalom, amely Klárát mindig is jellemezte. Hat évtizedes egyetemi pályám alatt sok tehetséges tanítványom volt. Lettek közöttük akadémikusok is, többen debreceni, budapesti professzor társaim, de sokan elkallódtak, mert a tehetség mellől hiányzott belőlük a céltudatos

akarata. Jellemző, hogy amikor a Csákyakkal kezdett foglalkozni, addig járt utána, míg nem fogadta a család kései leszármazottja, Csáky Móric „osztrák” történész, hogy tájékoztódjék a család esetleges irathagyatékáról.

Klára esetében a jövőjét tekintve kedvező volt a nyelvszakkal való párosítás. A nyelv egy nagy kultúra hívévé is tette, írásokat is tett közé az orosz-magyar kapcsolatokról (II. Rákóczi Ferenc és Nagy Péter cár), de nem lett szlavista, csak az orosz kultúra elkötelezettje, viszont megerősödött céltudatossága a magyar történeti problémák felkutatásában és megoldásában.

Tudományos pályája az 1970-es évektől fogva a szokásos mederben haladt előre. Előbb egyetemi doktori fokozatot szerzett, majd sikeres védéssel befejezte a levelező aspirantúrát is, és 1992-ben kandidátus lett „Biharország jobbágnépe” c. értekezésével. A disszertáció, amely 1998-ban könyv formájában is megjelent, társadalomtörténet, a Bihar vármegyei magánbirtokokon élő jobbágyok története. Az országnyi vármegyében hatalmas egyházi és állami birtokok voltak, így teljesen jogosult a magánbirtokok külön kezelése. Ez a könyv rögtön kijelölte Papp Klára helyét az agrártörténészek és a regionális kutatók között. Az agrártörténet azóta is fontos része a professzor asszony kutatási területének, aktív tagja az akadémia Agrártörténeti és Faluszociológiai Komplex Bizottságának, szerkesztőbizottsági tagja a nemzetközi hírű *Agrártörténeti Szemlének*. Kutatási témái közül azóta sem hiányzik sem az agrártörténet, sem a regionális, illetve helytörténeti kutatás. Tanulmányokat írt a Bihar megyei úrbérrendezés forrásairól, a bihari hajdú telepek küzdelméről privilégiumaik megőrzéséért. Írásai születtek a bihari jobbágyok konfliktusforrásairól a gyakorlati életben, a robot forrásairól a 18. századi Károlyi birtokokon, a bihari nemesség és Mária Terézia kapcsolatáról, a mezővárosban élő nemesekről, több település (Konyár, Berettyóújfalú, Bihar-nagybajom, Tokaj) településtörténetéről, Debrecen és a hajdúk kapcsolatáról, az érmelléki szőlőművelésről és számos olyan kérdéssel, amelyek felsorolására e rövid köszöntő nem lenne elegendő.

Papp Klára kutatásának horizontja azonban már nagyon korán kiszélesedett és nem maradt meg az agrártörténet és a regionális kutatások szintjén. A Bihar megyével szomszédos Erdély a maga sajátos társadalmával nagyon hamar felkeltette a professzor asszony figyelmét. A Biharban is tekintélyes birtokos Csákyak múltja, akiknek birtokigazgatásáról már az 1990-es évek végén tanulmányt írt, később a legfontosabb kutatási területévé vált. Egyre több tanulmánya jelent meg Erdély történetéről is, köztük az erdélyi nemesi társadalomról.

A kiszélesedést mutatja, hogy megnövekedtek Papp Klára Debrecennel kapcsolatos írásai. Azt szinte természetesnek vehetjük, hogy a sokáig legnépesebb magyar város múltja felkelti a helyi egyetem oktatóinak figyelmét. A 16. századtól három ország határán lévő város nemcsak a kultúra és az iskoláztatás bázisa volt, de a „kálvinista Róma” is, a magyarországi reformátusság legfontosabb

helye. Papp Klára foglalkozott Méliusz Juhász Péterrel, a református egyház és a kollégium szerepével a 17. században, de több írása is szól Debrecen szabad királyi városának országgyűlési becikkelyezéséről, amelynek feltétele volt a katolikus vallás ismételt elterjedésének engedélyezése. Ebben lényeges szerepet játszott Csáky Imre bíboros, váradi püspök, majd kalocsai érsek, annak a Csáky családnak a tagja, amely ekkor már a professzor asszony kutatásainak legfőbb terrénuma volt. Fontos szerepe volt a katolikusok évfordulós ünnepségeinek szervezésében, a tudományos ülésszak lebonyolításában, s e sorok írójával együtt a tanulmánykötet (Katolikus újjászületés Debrecenben) szerkesztésében és kiadásában. Számára sem volt azonban kétséges, hogy a reformátusok és a katolikusok problémái Debrecenben 1715 után sem oldódtak meg. Tanulmányban foglalta össze a reformátusok sérelmeit a 18. századi Debrecenben, nemcsak magyarul, németül is. A katolikus újjászületéstől azonban még vissza kell térnünk a Csáky családhoz. Már 2006-ban külön kötetet jelentetett meg „Tanulmányok a Csáky-család 17–19. századi történetéből” címmel és ugyanebben az évben megjelent Csáky Kata levelezése is: „Minden örömöm elegyes volt bánattal”. 2010-ben az „Erdélyi Csákyak” címmel megvédte akadémiai doktori címét. A 444 oldalas elemző tanulmány Erdélyben jelent meg.

Az egyre szélesedő tudományos munka mellett volt ideje arra is, hogy vendégtanárként közreműködjen a szomszédos országok (Szlovákia, Románia) felsőoktatásában.

A 2010-ben kezdődő és két ciklusra is kiterjedő dékáni megbízása sem akadályozta meg abban, hogy a 17–19. század újabb és újabb területeit vonja be kutatásai körébe. Azt is mondhatnám, hogy a kiterjedt Csáky család tagjai „személyes” ismerőseivé váltak. Külön tanulmányokban is vizsgálta azokat, akik szerepét valamilyen szempontból fontosnak érezte, így Csáky Anna Bethlen Miklósné erdélyi gazdaságát, Csáky Rozália cukormanufaktúráját stb. Nem feledkezett meg a jelentősnek tartott források publikálásáról sem. A családi kapcsolatok révén egyre tájékozottabb lett az erdélyi családi politika szövevényes rendszerében. A gazdaság- és társadalomtörténet mellett, egyre több írása foglalkozott a művelődéssel is. Ebbe nemcsak azok az írásai férnek bele, amelyek a vallások helyzetét elemzik (Méliusz püspök és Debrecen, A reformáció kezdetei Erdélyben és a Partiumban, Az erdélyi fejedelmek egyházpolitikája a 30 éves háború idején, A váradi püspökség hatása a vallásszabadság érvényesülésére Biharban, Csáky Imre püspök szerepe a debreceni katolikusok erősödésében, A magyarországi prédikátor-per és társadalmi háttere stb.), de olyanok is, amelyek a debreceni tanárok oktatási elképzeléseit elemezték (Kegyesség tesz Debrecen és bölcsésé), vagy arról szólnak milyen tervezetet készített Jósika Antal főispán az erdélyi katolikus ifjúság oktatására (Jósika Antal kolozsi főispán tevékenysége és írásai).

A 2010-es években publikált tanulmányai között megjelennek a Csákyak mellett más erdélyi és magyarországi arisztokratakról szóló írásai is. Tanulmányt írt a kolozsvári arisztokrata hétköznapokról, az erdélyi arisztokrata hölgyek és a közügyek kapcsolatáról. Mindez nem volt véletlen. A vezetése alatt álló Történelmi Intézetben Szabó István óta hagyomány volt a parasztság múltjával való foglalkozás. Papp Klára teljesen jogosan gondolta úgy, hogy a hagyományos társadalmak történetében a parasztság és az arisztokrácia története elválaszthatatlanul összefonódott. A magyar történettudomány történetében az 1940-es években jelent meg ez a felfogás először, amikor tanulmánykötet született az úr és paraszt egységről a magyar társadalomban. E nézet ellen vívta legádázabb harcát a marxista történetírás. Papp Klárának volt bátorsága elővenni a kérdést és tudományos alapossgal vizsgálni a parasztság mellett az arisztokrácia történetét és más társadalmi csoportokhoz való viszonyát is. Három országra is kiterjedő tudományos kutatócsoportot szervezett, Kolozsváron bemutathatták a szerzők eredményeiket, majd kötetbe rendezve meg is jelentethették Papp Klára és Püski Levente szerkesztésében (*A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok*, Debrecen, 2013). Ma is érvényes az akkori megállapításom: egy új horizont bontakozott ki, „amikor a kutatók a debreceni, egri, nyíregyházi kollégákkal, erdélyi és szlovákiai barátainkkal arra vállalkoztak, hogy különböző tanulmányokban mutassák be a magyar arisztokrácia történetének sokszínűségét, életviszonyainak változásait, viszonyát más társadalmi csoportokhoz.”

A kötet egy olyan sorozat részeként vált publikussá, amelyről Papp Klára életműve kapcsán feltétlenül szólni kell, ez a *Speculum Historiae Debrecenien-se*. 2009 óta a sorozatban megjelent kötetek száma elérte a harmincat. Ezek a kötetek teljesítették ki az arisztokráciára vonatkozó kutatásokat is. Az említett tanulmánykötet mellett még három foglalkozott az arisztokráciával. Életpályákat elemzett, az arisztokrácia változó társadalmi szerepével foglalkozott, közéleti szerepvállalását vizsgálta. Maga a sorozat egyébként tükrözi azt a sokoldalú kutatómunkát, ami a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetében és a hozzá kapcsolódó kisebb műhelyekben folyik: Mátyás királytól Debrecen történetén keresztül Széchenyi politikai kapcsolatait, Zemplén megye múltjának forrásaitól Bibó István közösségi moralizmusáig sok „történelmi problémát oldottak meg” a sorozat kötetei. A magyarországi historiográfia egyik legjelesebb gyűjteménye volt a Domanovszky Sándor által szerkesztett *Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez*, ebből összesen tizenhat jelent meg. A *Speculum* jelenleg harmincnál tart és reméljük ez még nem végső szám.

Az itt elmondottak is utalnak rá, hogy Papp Klára szervezőkészsége minden elvárhatót meghalad. Ez jellemezte dékánként és a Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola vezetőjeként, de a nappali képzés megreformálójaként is. Tapasztalta, hogy a történelem szakos képzésben milyen fontos szerepe van a levéltári ismer-

reteknek, amelyek bevezetéséhez Debrecenben meg voltak a feltételek. Ezeket nem habozott megvalósítani. Sokat fáradozott a doktori képzés színvonalának emelésén is. A doktoranduszok képzése mindig megfelelt a követelményeknek, ugyanúgy, mint a hallgatóké is. Kötelességtudására jellemző, hogy dékánságának két ciklusa alatt, miközben ellátta a Kari Tanács, az Egyetemi Szenátus és a különböző szakmai és társadalmi testületek által rá rótt feladatokat, az egyetemi tanárookra kötelező maximális óraszámiban tanított. Mikor megkérdeztem, hogy miért csinálja ezt, nagyon röviden válaszolt: „mert szeretek oktatni”. Ez a „szeretek oktatni” határozza meg a hallgatósághoz való viszonyát. Magas színvonalon, szigorúan, de kellő empátiával oktatja a kezdőket ugyanúgy, mint a doktoranduszokat. A hallgatóság reagálásának egyik jele volt, hogy kétszer is megválasztották a dékáni tisztségre abban a kari tanácsban, amelyben nem lehet dönteni a hallgatói képviselők egyetértése nélkül.

Papp Klára előrehaladását a tudományos munkában ösztöndíjak is segítették, így a Klebelsberg ösztöndíj és a Széchenyi professzori ösztöndíj mellett városi és egyetemi ösztöndíjak is. Ugyanakkor debreceni tevékenysége mellett segítette a fiatal kelet-magyarországi egyetemek munkáját is. Éveken keresztül oktatott Miskolcon és Nyíregyházán is, amíg ott meg nem erősödtek a történelem tanszékek. A professzor asszony évtizedek óta tevékenyen jelen van a szakmai közéletben. Az akadémia köztestületének tagja, a debreceni területi bizottság történeti szakbizottságának elnökeként is tevékenykedett. Már említettem az Agrártörténeti és Faluszociológiai Bizottságot, amelynek jelenleg is igen aktív tagja. Választott tagja volt az MTA Történettudományi Bizottságának, azon belül a 18. századi szakbizottságnak és a gazdaságtörténeti albizottságnak. Amint utaltunk rá, jelenleg is tagja az *Agrártörténeti Szemle* szerkesztőbizottságának és az ugyancsak nemzetközi hírű *Századok* szerkesztőségének.

Ő az egyik legfontosabb építője az Intézet erdélyi és szlovákiai nemzetközi kapcsolatainak. Erdélyben a legfőbb partnerünk az Erdélyi Múzeum Egyesület, Szlovákiában pedig az Eperjesi Egyetem. Papp Klára közreműködésével és részben szervezésében rendszeresen a közös tudományos konferenciák és a közös kiadványok is.

A megfeszített munka elismeréséről is beszélhetünk, legalább részben. Az ösztöndíjak mellett Papp Klára megkapta Hajdú-Bihar megye legnagyobb kitüntetését a Bocskai István-díjat (2008). Korábban már kapott miniszteri dicséretet, a Bölcsészettudományi Kartól elismerő oklevelet, Magyar Felsőoktatásért Emlékplakettet, a Notitia Hungariae Honismereti Szövetségtől Bél Mátyás Emlékplakettet, legmagasabb szintű elismerése munkájának azonban külföldről származik. Az eperjesi egyetem „honoris causa” doktorává avatta, legutóbb pedig az Erdélyi Múzeum Egyesület tüntette ki azzal, hogy tiszteleti tagjává fogadta. Az egyetemi és a Debrecen városi kitüntetések azonban még váratnak magukra.

Az elmondottak után nem csak én csodálkozom, hogyan szakít időt arra, hogy kedvtelésének is éljen. Nem tudom, mennyien ismerik, hogy Papp Klára nagyon szép tűzzománc képeket készít. Ajándékai lakásom megbecsült tárgyai. A művészet része családi életüknek, hiszen mamája a népművészet mestere, így volt kitől eltanulni nemcsak a művészetek szeretetét, de művelését is.

A 70. év jelentős határkő kedves professzor társunk életében. De életútját ismerve nem a pihenés, hanem még számos munkás év vár rá. Egyszer egy vele készített riport során azt tanácsolta az ifjúságnak: „legyetek következetesek és kitartóak a kutatásban”, azt már én teszem hozzá, ahogyan Papp Klára kitartó és következetes volt eddig is, és következetes lesz a még reá váró években. Ezt kívánom nemcsak a saját, de gondolom, mindannyiunk nevében, akik ezt a kötetet neki ajánlják.

TÓZSA-RIGÓ ATTILA

**A PARTIUMTÓL MORVAORSZÁGIG
KELET-MAGYARORSZÁGI KERESKEDŐK SZEREPE
A NYUGATI IRÁNYÚ KERESKEDELEMBEN A 16. SZÁZAD VÉGÉN¹**

KUTATÁSI ELŐZMÉNY

A közelmúltban a Magyar Királyságnak a dunai térséghez kapcsolódó üzleti hálózatával foglalkoztam és részben ezt a kutatást folytatom napjainkban is. Ennek a hosszú távú tudományos munkának volt az egyik fontos része a 2016-ban a Debreceni Egyetem Doktori Iskolájába benyújtott habilitációs eljárás, melynek során nyújtott önzetlen és nélkülözhetetlen támogatásáért a kötet ünnepeltjének ezúton is szeretném hálás köszönetemet kifejezni.

A dunai térség vizsgálata során a magyar kereskedelemtörténeti források közül elsősorban a nyugati, északnyugati régiók harmincadhelyeinek az anyagát elemeztem. A közelmúltban – többek között a Papp Klárával folytatott, inspiratív konzultációk során – egyre inkább érlelődött bennem a gondolat, hogy érdemes nagyobb figyelmet szentelni annak, hogy a fent említett forrásokban milyen súlyllyal és milyen szerepben tűnnek fel kelet-magyarországi üzleti szereplők. Jelen tanulmányban azt vizsgálom, hogy a rendelkezésre álló forrásokban hogyan jelennek meg a tágan értelmezett (észak)kelet-magyarországi városok és mezővárosok polgárai. A vizsgálat fókuszában a nagyszombati harmincad egy 1597-ből fennmaradt, töredékes forrása áll.

A FORRÁS, AZ 1597-ES NAGYSZOMBATI VÁMNAPLÓ-TÖREDÉK

Az 1597-es forrás kutatási értékéhez érdemes előljáróban áttekinteni, hogy a fent említett vámhelyeknek általában véve milyen az elemezhető forrásanyaga. A témához a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából a Magyar Kamara Archívuma E 210 elnevezésű állományát vizsgáltam.² A fond tulajdonképpen egy forrásgyűjtemény *Miscellania Tricesimalia* összefoglaló címmel. Elsőre rendkí-

¹ Jelen tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00622/21/2) támogatásával készült.

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) E 210, Magyar Kamara Archívuma. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Lukács Zsuzsanna, Bardóczy Gábor és Gyevnár Ákos barátainknak, hogy segítséget nyújtottak a forrásfeltáró munka során.

vül ígéretesnek tűnik, ugyanis a repertórium szerint nem kevesebb, mint 190 harmincadhelynek a forrásanyagát tartalmazza. Ezeknek a vámhelyeknek a többsége a Kárpát-medence peremvidékén helyezkedett el, illetve az E 210-es állomány tartalmaz olyan forrásokat is, amelyek a Magyar Királyság határán kívül feküdtek (a Duna mentén például Bruck a.d. Leitha vagy Bécs). A részletes vizsgálat során sajnos hamar bebizonyosodott, hogy a valóban használható információs bázis sokkal szűkebb, mint azt az előzetes várakozások alapján remélni lehetett. A válogatási elv, amelynek alapján a források fennmaradtak és bekerültek a vizsgált gyűjteménybe, sajnos nem ismert. Az egyes iratok különböző időszakokból származnak és az esetek nagy többségében jellegüket tekintve sem egységesek. A legnagyobb probléma az, hogy csak elvétve fordul elő az anyagban folyamatos, legalább egy teljes év vámtételeit felölelő vámlista. Töredékes vámnaplókat viszonylag nagy számban foglal magába az állomány, ezekből azonban sokszor csak áttételesen következtethetünk a kereskedelmi forgalomra.

A fent említett levéltári állomány nem kevesebb, mint hetven esetben tartalmaz elemezhető adatsortokat a bevezetőben vázolt térség vizsgálatához az 1549–1748 közötti mintegy kétszáz évből. Ez a hetvenes adat bizakodásra adhat okot, azonban amint azt korábban említettem, csak elvétve akadnak teljes vámlisták, folyamatos adatsorral. A 16. század gazdasági rendszerét kutatva pedig további problémaként merül fel, hogy döntően a 17. századból maradtak fenn az említett források. Mindennek tekintetében nagy jelentőséggel bírnak azok a dokumentumok, amelyek a 16. századi forgalomról szolgálnak folyamatos adatsorral. Ebből a szempontból kiemelkedő egy 1567-es nagyszombati vámlista. A forrás szinte kivételes módon a teljes év export-forgalmára kiterjed. A vámnapló alapján felállított információs bázis kivételesen jó lehetőségeket biztosít az elemzés számára. Sajnos azonban kelet-magyarországi régiókból származó személyeket csak elvétve találunk ebben a forrásban. Az északkelet-magyarországi térségből egyedül néhány kassai kereskedő tűnik föl 1567-ben a nyugat-magyarországi vámhelyen. Emellett még egy helynév esetében valószínűsíthető egy zempléni település. A nagyszombati vámhelynek szerencsére van egy további kuriózuma, nevezetesen más évekből is maradtak fenn töredékes listák a nagyszombati harmincad forgalmáról, ezek az évek a következők: 1549, 1556–1557, 1574, 1593, 1594, 1595 és 1597. Az 1574-es töredékes forrásanyag is ígéretesnek tűnik, ennek elemzését a közeljövőben szeretném elvégezni.³ Az 1575-ös évből csak néhány rövid feljegyzés maradt fenn, azonban még ennek is van elemezhető tartalma, ugyanis nürnbergi és erdélyi kereskedőket említ, mégpedig jelentős vámösszegekkel.⁴

³ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. Nagyszombat f. 86r–90r.

⁴ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 93r.

Jelen tanulmányban tehát az 1597-es, töredékes vámnapló adatait fogom elemezni. A forrás sajnos nem öleli fel a teljes év forgalmát, július 5-től szeptember 21-ig szerepelnek benne az adatok, azonban mégis kijelenthető, hogy az Északnyugat-Magyarország és Morvaország közötti forgalomnak egy jelentős szegmenséről tudósít minket. A forrás további értéke, hogy bár viszonylag szűk időszakaszt fed le, mégis számos tágabb értelemben vett északkelet-magyarországi üzleti szereplő jelenik meg benne.

Nagyon gyakran megemlítik, hogy a magyar-morva határon átlépő kereskedők kelet-magyarországi társai már valamelyik keleti vámhelyen is áthaladtak. Ennek a háttérében az a jelenség állt, hogy az erdélyi területek, vagy a Hódoltság felől érkező kereskedők a Felső-Magyarország határán megfizetett vámösszegre kaptak egy tanúsítványt, amelynek fejében az ott lerótt összeget Nagyszombatnál már nem kellett még egyszer megfizetni. Ennek köszönhetően tehát kiemelt értékkel bír a kérdéses vámnapló.

AZ ELEMZÉS

A forrással szemben témánk szempontjából feltehető kérdések:

- Mely kelet-magyarországi települések lakosai jelennek meg a nyugat-magyarországi forrásban?
- Milyen árucsoportokkal kereskedtek ezek a gazdasági szereplők?
- Hogyan értékelhető az általuk bonyolított forgalom volumene és részese-dése a teljes forgalomból?
- Hogyan működtek a gyakorlatban a kereskedelmi társulások?
- Mit tudunk a felső-magyarországi harmincadhelyek hálózatáról?

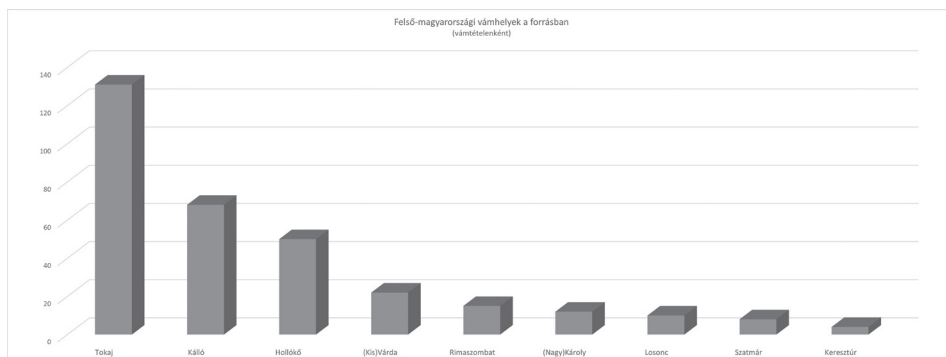
Az 1597-es vámnapló adatait SPSS-adatbázisban rögzítettem. Az információs bázis alapját a nagyszombati harmincadon megfizetett vámtételek képezték. A teljes anyag összesen 378 ilyen tételt tartalmaz. A kutatás számára vizsgálható fontosabb információ-csoportok: a kereskedő származása, az áru típusa, mennyisége, a vámérték, kereskedői társulások a nyugat- és kelet-magyarországiak között, a felső-magyarországi vámhelyek említése, valamint az időpontok, amikor áthaladtak a két vámhelyen. Az így kialakított adatbázis hozzávetőlegesen 3500 elemezhető információt foglal magában.

Felmerül annak a lehetősége, hogy a vámnaplót elsődlegesen azzal a céllal állították össze, hogy a keleti vámhelyeknél fizetett vámösszegek érvényesítését dokumentálják. Ennek azonban ellentmondani látszik, hogy az 1597-ben keletkezett forrásban nem csak olyan személyek és vámtételek jelennek meg, amelyek a fent vázolt együttműködések keretében jöttek létre. A 378 tételből 56 olyan határátlépés mutatható ki, amikor egy nyugat-magyarországi, ezen belül

leginkább nagyszombati, kopcsányi (ma: Kopčany, Szlovákiában a cseh határnál), vágsellyei (ma: Šaľa, Szlovákia) vagy (moson)szentjánosi kereskedő keleti partner közreműködése nélkül vitt át árut, főként marhát Morvaországba. A keleti partner nélkül dolgozó nyugat-magyarországiak mellett néhány morvaországi és alsó-ausztriai kereskedő is egyedül kereskedett. Ezekben az esetekben tehát nem merült fel a Felső-Magyarország határán megfizetett vámösszegek érvényesítése.

Visszatérve a kelet- és nyugat-magyarországiak együttműködésére, számunkra azért is bír még kiemelt jelentőséggel ez az eljárás, mert az adatok segítségével fel tudjuk rajzolni azokat a vámhelyeket, amelyeknek központi szerepe volt a felső-magyarországi és a partiumi kereskedők üzleti stratégiájában. Ezek a vámhelyek az ország északkeleti térségében helyezkedtek el, azaz a 16. századi Felső-Magyarország harmincad-helyeiként funkcionáltak. Az említések száma szerint: Tokaj, Kálló, Hollókő, (Kis)Várda, Rimaszombat, (Nagy)Károly, Losonc, Szatmár, Keresztúr. Az ilyen jellegű információk nagy segítséget nyújthatnak abban is, hogy követni tudjuk a magyar agrártermékek útját a Kárpát-medencén belül.

1. sz. diagram

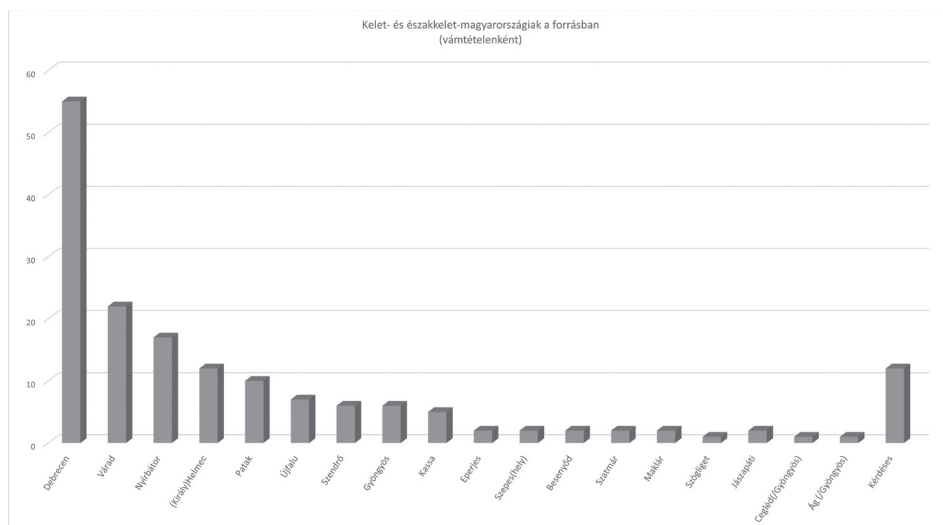
KELET-MAGYARORSZÁGIAK A NAGYSZOMBATI FORRÁSBAN

Előjáróban leszögezhető, hogy a tágan értelmezett kelet-magyarországiak körét három nagyobb csoportra lehet osztani. A vámtételek alapján a legjelentősebb csoportot Debrecen és Várad kereskedői alkotják. A második legnagyobb csoport a felső-magyarországiak köre, végül kisebb súllyal, de észak-alföldi települések tőzsérei is jelen vannak a vámnaplóban.

Mielőtt részletesen tárgyalnánk a címben szereplő üzleti szereplőket, érdemes néhány általános információt vázolni. A forrásban megjelenő személyek között – nem meglepő módon – a nagyszombatiak képezik a legnagyobb csoportot, 125 vámtétellel. A magyar-morva határvidékről a másik jelentős település még Kopsány mezővárosa, melynek polgárai 34 vámtétellel szerepelnek a forrásban. Az északnyugat-magyarországi települések jelenléte a földrajzi elhelyezkedés folytán érthető. Fontos viszont, hogy a kelet-, északkelet-magyarországiak részese-
dése is jelentős.

A fent említett 378 vámtételnek közel a fele, 45%-a (170 vámtétel) a tárgyalt térségből származó kereskedőkhöz köthető. Ezen belül messze kiemelkedő a debreceniek súlya. Kelet-Magyarország legjelentősebb mezővárosának, Debrecennek a polgárai a nagyszombatiak után a második legnagyobb csoportot képezik a nyugat-magyarországi forrásban, 58 vámtétellel (26 debreceni személy). A Partiumból még a váradiai képeznek jelentős csoportot, 22 tétellel. A teljes anyag mintegy 24%-a, tehát a tételeknek közel a negyede felső-magyarországi és észak-alföldi kereskedőkhöz kapcsolható. Az említett kereskedők forrásbeli megjelenéséről az alábbi diagram tájékoztat.

2. sz. diagram

A vámnaplóban megjelenő áruajták között nyomasztó többségben van az élőállat. Ezek között is döntő többségében általános megnevezéssel marhát (240 alkalommal), tinót (130), borjút (13) illetve meddő tehenet (5) vittek át. Mindössze egy-egy alkalommal hajtottak ki bárányt és lovat. Az élőállat mellett kis számban

exportáltak még állatbőröket és viaszt. Összességében a július 5–szeptember 21. közötti időszakban 8253 marhát és 690 tinót hajtottak ki Morvaország irányába.

Érdemes kitérni arra, hogy ehhez képest a teljes évre kiterjedő, 1567-es vámnapló tanúsága szerint a forrás évében 4912 marhát és 281 fejős tehenet vittek ki.⁵ A harminc évvel későbbi forrás tehát jóval jelentősebb marhaexportot mutat. Hangsúlyozandó még, hogy 1597-ben a fent említett mintegy 8900 állatot mindössze 2,5 hónap alatt hajtották át Nagyszombatnál. A szignifikáns eltérést nagy valószínűséggel a kilencvenes évek háborús állapotaira lehet visszavezetni, ami minden bizonnyal jelentős konjunktúrát eredményezett.⁶ A képet viszont tovább árnyalja, hogy 1567-ben a marha mellett még jelentős mennyiségű juhállományt (2350 állat), illetve további 202 lovat vittek ki.⁷

Mindenesetre annyi biztosan megállapítható, hogy az (észak)kelet-magyarországiak 1597-ben – az általános árústruktúrához illeszkedve – kizárólag élőállattal, döntően marhával, kisebb részben tinókkal kereskedtek. Ennek általában volt egy bevett megoszlása, a fiatal állatok általában a „felnőtt” marháknak a tíz százalékát tették ki egy csordán belül.

A TÁRSULÁSOK MŰKÖDÉSE

A forrásból kibontakozó kereskedelmi forgalmat az esetek nagy többségében társulás keretében bonyolították le. A kelet- és felső-magyarországiak nem is jelennek meg önállóan a vámnaplóban. A kétfős társulások voltak a legjellemzőbbek. Emellett előfordultak még hármas, és ritkábban négyes társulások is. A marhakivitelre szakosodott kereskedők úgy működtek együtt, hogy térben osztották meg egymás között a tevékenységet. A forrásban szereplő északkelet-magyarországiak és a nyugat-magyarországiak között úgy képzelhetjük el az együttműködést, hogy a kelet-magyarországiak és embereik az Alföld északi régióiból áthajtották az állatokat a keleti vámhelyeken, keresztülvitték őket Felső-Magyarországon és

⁵ Ezúton szeretném hálás köszönetemet kifejezni Nagy Lászlónak, aki eligazított a marhacsordák és a fejős tehenek gyakorlati kérdéskörében.

⁶ A közép-európai térségben, a 16–17. század fordulóján jelentős változásokat eredményezett az elhúzódó hadi helyzet. Az általános kereskedelmi forgalom viszont a tizenöt éves, vagy másként hosszú török háború második szakaszáig (1603/1604-ig) nem vagy legalábbis számottevő mértékben nem változott. Annál erőteljesebb volt a visszaesés a Bocskai, majd a Bethlen vezette Habsburg-ellenes harcok idején. Gecsényi Lajos: Bécsi kereskedők memorandum a keletnyugati kereskedelemről (1615). In: *Miscellanea Fontium Historiae Europaeae. Emlékönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*. Szerk. Kalmár János. Bp., 1997. 79–88. 80.

⁷ Az 1567-es adatokhoz Tózsza-Rigó Attila: *A dunai térség szerepe a kora újkori Közép-Európa gazdasági rendszerében. Délnémet, osztrák, (cseh-)morva és nyugat-magyarországi városok üzleti és társadalmi hálózatai*. Miskolc, 2014. 275.

Alsó-Magyarország egy részén, majd – nagy valószínűséggel – a Vág térségében átvette tőlük a nyugati kereskedő az árut és onnan ő hajtotta tovább Nagyszombat, illetve Morvaország irányába.⁸ Ismerünk ettől eltérő eljárásokat is (ld. később a pataki Bocskai Benedek esetét).

A szűkebb kereskedelemtörténeti információk mellett más vizsgálatok is kivitelezhetők a vámnapló segítségével. A keleti és a nyugati vámolás időpontjából fontos közlekedéstörténeti adalékok is kiszámíthatók, azaz viszonylag pontos információkat nyerünk arról, hogy mennyi időbe telt, amíg egy kereskedő az áruival az említett keleti vámhelyektől eljutott a Magyar Királyság északnyugati térségébe. Ebben a tekintetben kézenfekvő módon a legrövidebb időszakot érdemes megcéloznunk.

Pusztán az eltelt időt figyelembe véve, két szendrői, a később részletesen tárgyalt Olasz Éliás és Nagy Pál a „csúcstartók”, ők ugyanis 68 marhával mindössze 11 nap alatt tették meg a Rimaszombat–Nagyszombat távolságot.⁹ A legnagyobb tényleges – kis képzavarral – „menetteljesítményt” mégis Tokaj és Nagyszombat között lehet kimutatni. Az ezen az útvonalon eltöltött legrövidebb idő: szeptember 7–szeptember 21. közöttre esett. Két ilyen esetet ismerünk: a váradi Boros Jánosnak és/vagy embereinek (a kopcsányi Babos Györggyel társulva) 14 nap alatt sikerült megtenni az említett távolságot 139 marhával és 13 tinóval, illetve ugyanennek a kopcsányi marhakereskedőnek egy váradi társa, Kis János hatvan marhát és öt tinót hajtott át Tokajnál, amely állatokkal szintén két héttel később értek a nagyszombati vámphoz.¹⁰ Mindez – figyelembe véve a nagyszámú állatot és főként azoknak az ellátási igényeit (legeltetés, itatás) – igen szép teljesítményként értékelhető.¹¹ Tokajtól ez lényegesen hosszabb út volt, mint Rimaszombattól, azaz a tiszai átkelőtől napi átlagban legalább 25–30 km-t kellett megtenni az állatokkal ahhoz, hogy két héten belül Nagyszombat térségébe érjenek.

A marhahajtással eltöltött átlagos idő egyébként három, vagy inkább négy hét volt. A leghosszabb időszakok érdekes módon a Hollókő–Nagyszombat útvona-

⁸ Gecsényi Lajos szíves szóbeli közlése nyomán. Bár az együttműködés általában úgy működött, hogy a kelet-magyarországiak nem mentek el a nyugati határig, mégis tudunk olyan kereskedőről a korszakban, aki morva, sőt délnémet kereskedőkkel is kapcsolatban volt. Ismert a Pozsonyban is gyakran előforduló Hans Rot ulmi/augsburgi kereskedő, aki kiterjedt magyar kapcsolatokkal rendelkezett. A magyarországi adóslevelek szerint Rot 1548–1551 között egy Kovács András nevű pataki polgárral is kapcsolatban állt. Ezekben az ügyekben Rot faktora, a közép-európai üzleti hálózat jelentős figurája Cristof Link járt el. Gecsényi Lajos: Városi és mezővárosi polgárok adóslevelei a 16–17. századból. = *Lymbus*, 2010. 31–42. (Továbbiakban: Gecsényi 2010.) 33.

⁹ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 123v.

¹⁰ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 134v.

¹¹ A fenti megállapításhoz hozzátehetjük, hogy a modern térkép-plattformok, illetve applikációk az említett távolság gyalogos megtételét 72 órára becsülik. Hangsúlyozandó azonban, hogy

lon mutathatók ki. Egy komáromi tózsér február 3-án haladt át Hollókőnél, s az állatokat csak július 20-án vámolták el a nyugati harmincadon. Egy gyöngyösi kereskedő pedig több mint 110 marhával április 10-én ment át Hollókőnél, s az állatokat közel öt hónappal később, szeptember 1-én hajtotta át nagyszombati társa Morvaország irányába.

A KELET-MAGYARORSZÁGI KÖZPONT, A DEBRECENIEK

A „Főnix városának” az 1540-es évektől egy rendkívül komplex helyzettel kellett szembenéznie. Mohács után Szapolyai János, később Török Bálint szerezte meg Debrecent, majd az utóbbi család kihalása után az erdélyi fejedelmek lettek a város földesurai mindaddig, míg a 17. század végén Erdély is Habsburg tartománynyá nem lett.¹² Közismert tény, hogy Debrecen nem csak az erdélyi fejedelmeknek adózott, hanem gyakran a kettős, ritkábban a hármas adózás sávjába esett, azaz ha rövid időszakokban is, de a Magyar Királyság felé is adózott.¹³

A városnak a földrajzi elhelyezkedése azonban nem csak hátrányokat rejtett magában a korszakban. A város kereskedői messzemenőkig kihasználták Debrecen geostratégiai helyzetét. A város ugyanis annak a tágan értelmezett alföldi régió-együttesnek volt a legjelentősebb mezővárosa, amely kulcsszerepet játszott a marhatenyésztésben. Utóbbi gazdasági tevékenység a termelési alapját képezte a nyugati irányú marhakivitelnek, amely a Magyar Királyság exportjának messze a legfontosabb szegmense volt a kora újkorban. A tőkeerős debreceni kereskedők nagy mennyiségben tudták felvásárolni az Alföldön tenyésztett állatokat. Az alföldi régiók mellett aktív kapcsolatokat tartottak fenn a felső-magyarországi és az erdélyi üzleti partnerekkel is.¹⁴

Amint azt korábban említettem, a debrecenieké a forrásban a második legnagyobb csoport, 58 vámtétellel (15,3%). Ez az adat 26 debrecenihez köthető. Az árustruktúrában nincs eltérés az általános mutatóktól. A debreceniek kizárólag élő állattal mentek át a vámon, ezen belül pedig túlnyomó többségben marháról (30 tétel), illetve tinóról (28 tétel) tudósítanak a harmincadosok.

mindezt a mai útviszonyokra és – értelemszerűen – állatok nélkül számítva.

¹² Orosz István: *A főnix és a bárány városa*. Debrecen, 2015. 29.

¹³ Oborni Teréz szíves szóbeli közlése alapján.

¹⁴ A debreceni üzleti elit egy része – főként az 1557-es katonai események, valamint az 1562-es átmeneti török megszállás után, valamint Schwendi csapatainak 1565-ös dűlása után – maga is áttelepült Felső-Magyarországra, döntő részben Kassára. A későbbiekben ezek a debreceniek részben innen koordinálták üzleteiket, amelyekben ki tudták használni továbbra is érvényes debreceni polgárjogukat. Bessenyei József: *Menekültek... A kereskedelem helyzete Magyarországon 1526 után*. Bornemisza Tamás és a budai menekültek működésének tükrében. Miskolc – Budapest 2007. 36., 39–40. Mindez tovább erősítette a transzregionális kereskedelemben képviselt szerepüket.

A továbbiakban érdemes még részletesen megvizsgálni, hogy kik voltak a legjelentősebb debreceniek, illetve hogy milyen forgalmat bonyolítottak. A legtöbbször Kádas Mátyás (hat tétel) fordul elő a forrásban. Összesen hárman szerepelnek Kádas vezetéknevvel, sajnos azonban a rokonsági fok nem tisztázható közöttük. Kádas Mátyás egy állandó partnerrel, a nagyszombati Szondi Mátyással dolgozott. Együttműködésük keretében jelentős állatállományt, 458 marhát és 44 tinót exportáltak Morvaország irányába.¹⁵ Kádas minden esetben Tokajnál lépett Felső-Magyarországra. A másik két Kádas közül Mihály a kopcsányi Mészáros Györggyel társulva 120 állatot hajtott nyugat felé.¹⁶ Kádas Mihálynak más kapcsolatát is ismerjük a térségben. A források szerint kapcsolatban volt a nyugat-magyarországi üzleti hálózat középponti figurájával, a pozsonyi Valt Preusszal is.¹⁷ Fontos megemlítenem, hogy Nyírbátorból is megjelenik egy Kádas Mihály a forrásban. A két név nagy valószínűséggel ugyanazt a személyt takarja (ld. a nyírbátoriaknál). A debreceni Kádas Balázs a Mihályéhoz hasonló forgalmat bonyolított. Őt inkább a társulási forma miatt érdemes megemlíteni. Amint arra korábban már kitértem, ritkábban a négyes társulás is előfordult. Kádas épp egy ilyenben vett részt, mikor is a szintén debreceni Nagy Baltázzal és Pető Mihállal, valamint a nagyszombati Fejérvári Istvánnal közösen 144 állat kivitelét bonyolították le.¹⁸

Nagyobb számú vámtétellel (4–4) még Nagy Gál Mátyás és Varga Balázs jelenik meg az alföldi városból. Mindkettőhöz jelentős állatállomány is kapcsolható. Nagy Gál nagyszombati partnerével, Szócs Gáspárral 382 marhát, illetve 37 tinót hajtott ki nyugatra.¹⁹ Varga Balázs hasonló méretű állatállománnyal dolgozott. Az ő partnerei között is megtaláljuk Szócsöt, 110 állatot exportáltak közösen.²⁰ Varga másik üzletfele az egyik legjelentősebb nagyszombati kereskedő-vállalkozó Kerekes András volt, akivel 222 állatot vittek ki nyugatra.²¹ Kerekes nevéhez az egész forrásban messze a legnagyobb számú, 59 vámtétel köthető.

Az összes debreceni tevékenységének tárgyalása szétfeszítené a tanulmány terjedelmi kereteit, így itt most csak azokra térek még ki, akik száznál több ál-

¹⁵ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 122r.

¹⁶ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 134r.

¹⁷ Tózsza-Rigó 2014. 160.

¹⁸ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 132v.

¹⁹ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 131r–v. Sajnos nem tudjuk, hogy Szócsnek volt-e valamilyen rokonsági kapcsolata a 16. század második felének jelentős szereplőjével, Szócs Mihállal. Utóbbi eredetileg pesti polgár volt, majd Váradra, illetve később Pozsonyba menekült. Innen Nagyszombatba települt át. Az 1567-es nagyszombati vámnapló már következetesen nagyszombati polgárként jelöli meg. Tózsza-Rigó 2014. 99.

²⁰ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 123v.

²¹ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 124r–v.

latot hajtottak nyugat felé. Az továbbra is látszik, hogy Kerekes egyértelműen középponti funkciót töltött be a debreceniek üzleti hálózatában. Az eddigiekhez hasonló volumennel dolgozott Bagoly Bálint és Duskás István. Mindketten Kerekessel társultak és 200–200 marhát, valamint 20–20 tinót exportáltak.²² Duskás kiterjedt kapcsolati hálózatot tartott fenn mind nyugati, mind keleti irányban. A nagyszombatiak mellett voltak hitelügyletei váradi és igloui polgárokkal is.²³ Két debreceni, Szilágyi András és Szőlez (/Szőlész) György 241 marhát és 24 tinót hajtott ki Kerekessel közösen.²⁴ A jelentősebb forgalmat bonyolító debreceniek közül megemlíthető még három civispolgár a partnerével (zárójelben a kivitt állatok mennyisége): Mészáros János – Fejérvári István (170, 17), Nagy János – Kerekes András (169, 19), Szegedi János – Bodary András (nagyszombati) (146, 14), Király András, Kerekes András (140, 14). A leggyakoribb eljárás az volt, amikor 100 marhát és 10 tinót hajtottak nyugat felé. Ezekben az esetekben is egy kivétellel Kerekes volt a debreceni kereskedő partnere: Dörözdi Mihály – Kerekes András (100, 10), Geszteredi György – Szócs Gáspár (100, 10), Nagy Demeter – Kerekes András (100, 10), Németi Péter *literatus* – Kerekes András (110). Végül pedig két debreceni Torma Miklós–Szabó György és Kerekes társulását említhetjük még, melynek keretében 124 állatot hajtottak ki Morvaországba. A forrásban szereplő összes debreceni személyt az alábbi táblázat foglalja össze, a nevük mellett szereplő vámtételekkel:

1. sz. táblázat

A nagyszombati forrásban megjelenő debreceniek

Név	Vámtételek száma
Bagoly Bálint	2
Compó(/Czompo) György	1
Decsi Bálint	2
Dörözdi Mihály	2
Duskás István	2
Geszteredi György	2
Kádas Balázs	2
Kádas Mátyás	6
Kádas Mihály	2
Király András	2

²² MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 124v, 133r.

²³ Gecsényi 2010. 33.

²⁴ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 130r.

Kis András	1
Mészáros János	2
Nagy Baltazár	2
Nagy Demeter	2
Nagy Gál Mátyás	4
Nagy János	2
Németi Péter <i>literatus</i>	2
Pető Mihály	2
Sármány János	2
Szabó György	2
Szegedi János	2
Szilágyi András	2
Szőlez(/Szőlész) György	2
Torma Miklós	2
Ugroni Ambrus	2
Varga Balázs	4

Amennyiben a debreceniek által forgalmazott mennyiséget szeretnénk összegezni, úgy megállapítható, hogy 3286 marhát és 318 tinót hajtottak át két és fél hónap alatt valamelyik felső-magyarországi harmincadon. Ez a két adat a forrásban szereplő teljes állatállománynak a 39,8%, illetve 46%-át teszi ki. Ennek alapján tehát a debrecenieknek a vámtételeknél említett arányokhoz képest is jóval jelentősebb szerepet tulajdoníthatunk. Érdemes azonban figyelembe venni, hogy ezt az állatállományt kereskedelmi társulások keretében hajtották nyugat felé. A leggyakoribb a kétszereplős társulás volt, de láthattunk hármas, illetve négyes társulást is. Ez a két utóbbi társulás-típus tehát minden esetben úgy „állt össze”, hogy egy nyugat-magyarországi társult két vagy három debrecenivel. Amennyiben ezeket az információkat figyelembe vesszük, feltételezve, hogy a társulások keretében egyenlő módon részesedtek a kereskedők, úgy a debreceniekre eső állatállomány jelentős mértékben „lefelé” módosul. Az itt vázolt számítási elv alapján 1734,5 marha/fő és 168 tinó/fő jut a debreceniekre. A teljes állatexportnak még ennek fényében is több, mint ötöde, mintegy 21%-a köthető a debreceni kereskedőkhöz. Amennyiben feltételezzük, hogy a hármas, vagy négyes társulások is úgy működtek, hogy a debreceniek a vámösszeg felét kifizették a keleti vámhelynél, a másik felét pedig egy személyben a nagyszombati, vagy kopcsányi kereskedő róttá le a nyugati harmincadnál, a debreceniek részesedése a forgalomban akkor is csak minimálisan módosul lefelé, 20,1%-ra.

A vizsgált csoportnál az is jellemző volt, hogy több debreceni azonos időben jelent meg a vámhelyeknél, azaz a tiszántúliak nagy valószínűséggel összehangolták a közlekedést. Ez teljes mértékben érthető, hiszen így nem csak a szállítás rizikófaktorait csökkentették, hanem a költségeket is mérsékelni tudták, leginkább a munkaerő (hajtók) racionalizálásával. Ez az együttműködési forma is bevett szokás volt a korszak társulásaiban.

A gyakorlati működéshez meg lehet még jegyezni, hogy a debreceniek leggyakrabban a tokaji (28) és a kállói (20) vámhelyet használták. Ezek mellett ritkábban Várdánál (6), Szatmárnál (2) és Károlynál (2) vitték át áruikat.

VÁRADIÁK

A partiumi mezőváros kereskedő-polgárai a tiszántúliakhoz hasonlóan jól ki tudták használni Várad kedvező elhelyezkedését. A püspöki városnak már a korábbi évtizedekben is számos központi funkciója volt.²⁵ A váradiak körét egy jövőbeni tanulmányban fogom részletesen elemezni. Így itt csak néhány információra térek ki. Korábban már említettem, hogy a váradiak 22 vámtétellel vannak jelen a forrásban. Árustruktúrájuk megegyezik a debreceniekénel tapasztaltakkal. Amint arra Papp Klára rámutatott, a két város között a fejedelemség időszakában egy sajátos együttműködés, illetve egymásrautaltság alakult ki. Az együttműködés az üzleti hálózat szintjén is kimutatható, a váradiak közvetítették az erdélyi árukat az alföldi régiók felé, illetve a váradi és a debreceni kereskedők gyakran hiteleztek egymásnak.²⁶

Papp Klára megállapításait áttételesen a vizsgált vámnapló információi is alátámasztják. Több alkalommal is előfordult ugyanis, hogy a váradiak és a debreceniek egyazon nagyszombattal társultak. Ez önmagában még nem jelentené azt, hogy a tiszántúli és a partiumi kereskedők együttműködtek, ismert azonban két olyan eset is, amikor nagyszombati kereskedő egy időpontban vitt át a nyugati harmincadon egy nagyobb csordát, melynek egy részét debreceni, egy másik részét pedig váradi polgárok „szállították be” neki. Az egyik ilyen középponti személyiség a nagyszombati Szondi Mátyás volt, akinek a korábban említett Kádas Mátyás volt az egyik partnere, a másik pedig a váradi Fazekas Ferenc. A két kelet-magyarországi mindössze néhány nap különbséggel haladt át a tokaji vámnál. Ebből logikusan arra következtethetünk, hogy a felső- és alsó-magyarországi

²⁵ Oborni Teréz: Várad, Erdély kapuja... (Bevezető gondolatok Nagyvárad fejedelemség kori történetéről). In. *Várad, Erdély kapuja... Nagyvárad történelmi szerepe a fejedelemség korában. Tanulmányok Biharország történetéről*. 2. Szerk. Oborni Teréz, Nagyvárad, 2015. 5–18. 5.

²⁶ Papp Klára: Debrecen és Várad kapcsolatai a kora újkorban. In. „*Őrizzük Váradot...*” *Nagyvárad és Bihar megye története a kora újkorban. Tanulmányok Biharország történetéről* 4. Szerk. Oborni Teréz, Nagyvárad, 2017. 33–54, 35, 45–48.

út során nagy valószínűséggel összehangolták tevékenységüket. A másik ilyen eset, amelyből áttételesen debreceniek és váradiai együttműködésére következtethetünk, amikor a nagyszombati Fejérvári István szeptember 1-én 133 állatot hajtott ki Morvaországba. A marhák nagyobb részét a váradi Vadasi Tamás, míg kisebb részüket a debreceni Decsi Bálint vitte el Alsó-Magyarországra. Vadasi július 25-én vámoltatta el az állatait Tokajnál, míg Decsi öt nappal később haladt át a marhákkal Kállónál.²⁷

NYÍRBÁTORIAK

A felső-magyarországi mezővárosok közül a legnagyobb gyakorisággal Nyírbátor (17 tétel), (Király)Helme (12), Patak (10) és Szendrő (6) képviselteti magát. A nyírbátoriak közül a leggyakrabban Bak György névvel találkozunk. Bak legfontosabb partnere a kopcsányi Babos György volt. Babosról érdemes megjegyezni, hogy a forrás szerint a nyugati határszél egyik legjelentősebb kereskedő figurája volt ebben az időszakban, neve már az 1567-es forrásokban is feltűnik. Kiterjedt üzleti hálózatot tartott fenn, a bátoriak mellett társult még többek között patakiakkal, váradiakkal, újfaluakkal és ceglédiekkel. Babos és a bátori Bak György szeptember elején összesen 152 állatot vitt ki Magyarországról.²⁸ Társulásukban időnként még egy Vasvári Pál nevű nyírbátori is részt vett. Baknak egy másik kopcsányival, Mészáros Györggyel is volt közös ügylete, melynek keretében hatvan marhát hajtottak át a Magyar Királyság északi régióin.²⁹ Bak minden esetben Kállónál vitte át Felső-Magyarországra az állatokat.

A kopcsányi Babos György további nyírbátori partnerei voltak még a négy tételben szereplő Szócs Tamás és annak társa, Péczeli Lőrinc. Ők hárman, augusztus elején 166 állatot hajtottak északnyugati irányba.³⁰ Szócsnak volt még egy szeredi (ma: *Sered'*, *Szlovákia*, Nyitra és Nagyszombat között) partnere is, akivel 110 állat exportját bonyolították le.³¹ Szócs és Péczeli Kállónál és Várdánál fizették meg keleten a vámot.

A kereskedelmi volumen szempontjából említhető még a nyírbátori Kádas Mihály (*Michael Kadas de Nyrbator*), aki a kopcsányi Mészáros Györggyel társult és 84 állatot hajtottak át az ország északi területein. Amint azt korábban említettem, egy debreceni Kádas Mihály (*Michael Kadas Döbröczeniensis*) is szerepel a

²⁷ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 132r.

²⁸ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 132v.

²⁹ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 132v.

³⁰ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 126v.

³¹ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 127r.

forrásban. Mivel mindkét személynek ugyanaz a Mészáros az üzletfele, így arra következtethetünk, hogy azonos név mögött ugyanaz a személy állhatott.

HELMECIEK

A 16. századi háborús állapotok folytán (Király)helmecc többször is jelentős népességcsökkenést élt meg. A lakosok többsége mezőgazdasági tevékenységből tartotta fenn magát, ugyanakkor a mezőváros gazdaságában jelentős szerepet töltött be a kézművesség és a kereskedelem is. A helmecciek kereskedelmi tevékenységéről viszont – források hiányában – alig tudunk valamit.³² Mindennek fényében az elemzett nagyszombati vámlistának kiemelt értéke van.

A helmecciek közül Gallosz Lukács és Török János fejtette ki a legjelentősebb tevékenységet. Gallosz és Török egy Gothán Pál nevű nagyszombati kereskedővel társulva augusztus 24-én 143 marhát és 14 tinót vittek ki. Az állatok után 114 forint vámot fizettek Nagyszombatnál.³³ A két helmecc két-két alkalommal Kálólónál, illetve Károlynál hozta be az állatokat Felső-Magyarországra. Az említett Gothán jó kapcsolatokat ápolt a felső-magyarországi mezővárosok polgáraival. Két másik helmeccel is társult. Nevezetesen Kerek János és Vas Benedek tőzsérekkel 73 marhát és tíz tinót vittek ki szeptemberben Morvaországba. Kerek és Vas a másik két helmeccitől eltérően, mind a négy alkalommal, konzekvensen a várdai harmincadnál lépte át Felső-Magyarország határát.³⁴

PATAKIAK

A térség harmadik legjelentősebb mezővárosi csoportját a patakiak képezik. A patakiaknak az árustruktúrája megegyezik a fent vázolt általános arányokkal. Az áru mennyiségében azonban már jelentős különbséget mutatnak a helmecciekkel és a bátoriakkal szemben. A pataki kereskedőknél ugyanis általában alacsony állatszám (20–25 db) szerepel a forrásban. Az egyetlen, aki nagyobb mennyiséggel ment át a harmincadon, Kusztodi Mátyás volt, aki egy hosszúfalusi tőzsérral társulva 96 ökröt és kilenc tinót hajtott nyugat felé, június 1-én a tokaji vámon keresztül.³⁵ Július 14-én már a rimaszombati vámnál látjuk, ahol 26 marhát hajtott át.³⁶

³² Kónya Péter: *Királyhelmecc története*. Eperjes, 2013. 129.

³³ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 130v.

³⁴ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 133v.

³⁵ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 129v.

³⁶ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 127v–128r.

Egy másik pataki, Bocskai Benedek a korábban már többször említett kopcsányival, Babos Györggyel társult. Az együttműködés érdekessége, hogy Bocskai rövid időn belül két keleti vámnál is feltűnik. Június 8-án még Tokajnál kelt át a Babosnak hajtott 23 marhával, majd két héttel később, június 21-én Hollókőnél tűnik fel, mindössze öt állattal.³⁷ Amint azt a társulások gyakorlati működésénél említettem, Bocskai esetében egy sajátos gyakorlatot látunk a társulások működésére. A pataki tőzsér a Vág völgyénél jóval korábban átadhatta az állatokat kopcsányi partnerének, mivel a fent említett két hét alatt nem járhatta meg háromszor a Tokaj-Nagyszombat távolságot, illetve az is elképzelhető, hogy ő maga nem tartott a csordákkal, vagy legalábbis az első szállítmánnyal.

A patakiak közül említhető még Csobánka György és Zsámboki István, akik külön-külön társultak a korábban említett nagyszombattal, Gothán Pállal. Érdekességképpen megemlíthető, hogy bár Gothán szeptember 1-én vámolta el Nagyszombatnál a patakiaktól átvett állatokat, a két pataki mégis nagyon eltérő időben és vámhelyen lépett Felső-Magyarországra. Zsámboki még tavasszal, április végén Rimaszombatnál ment át, míg Csobánka július 26-án Tokajnál lépte át Felső-Magyarország határát.

EGY KIS MEZŐVÁROS „NAGY” TŐZSÉRE(I), A SZENDRŐI OLASZ ÉLIÁS

A fent említett mezővárosiak közül érdemes még kitérni a szendrőiekre. Az abaújiak mindössze hat alkalommal fordulnak elő a forrásban, ebből öt tétel egy bizonyos Olasz Éliás nevű szendrőihez köthető. Olasz még nyár elején egy másik szendrőivel, Nagy Pállal valamint a nagyszombati Demjén Bálinttal társulva 68 marhát hajtott nyugat felé.³⁸ Az igazán nagy üzletet azonban a középponti funkciójú nagyszombati kereskedő-vállalkozóval, Kerekes Andrással bonyolította. Olasz és Kerekes az együttműködés eredményeként augusztus közepén összesen 325 ökröt és 31 tinót vitt ki.³⁹ Ezzel tulajdonképpen a legjelentősebb forgalom a felső-magyarországi mezővárosiak közül Olasz Éliás nevéhez köthető, sőt ezzel a debreceniek többségét is „megelőzte”. Olasz az állatokkal minden esetben Tokajnál kelt át.

Az itt vizsgált négy felső-magyarországi mezőváros polgárai összesen 1362 marhát és 122 tinót vittek át a keleti vámhelyeken. Ez nagyjából a teljes forgalom 17%-át jelentené. Amennyiben a debrecenieknél alkalmazott pontosítást elvégezzük, úgy természetesen itt is lefelé módosul a felső-magyarországiak részesedése

³⁷ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 129r.

³⁸ MNL OL E 210. fasc. 90. 102. t. f. 123v.

³⁹ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 128r.

a forgalomból. A hármastársulás főként a szendrőiek és a bátoriak esetében volt jellemző. Így a valós részesedésüket a teljes forgalom 9–10%-ára tehetjük.

KASSA ÉS EPERJES

A felső-magyarországiak közül alacsony számban a kassaiak és az eperjesiek is megjelennek (öt, illetve két tétellel). A kassaiak közül három polgár tűnik fel a forrásban. Mertő Gáspár a nagyszombati Kerekessel társult, kiemelkedő számú állat, összesen 310 marha és 30 tinó kivételére. Mertő Tokajnál hajtotta át az állatokat.⁴⁰ Két további kassai említhető még: Szondi Miklós és Laczkó István, akik viszonylag alacsony állatszámmal szerepelnek.

A két eperjesi tétel egy érdekes személyt takar. Csertő Tamás szerepel eperjesiként, illetve pontosabban a nevénel a „*de Halas nunc Eperjensis*” kitétel olvasható. Csertőnél tehát kettős származást tüntettek fel (ld. még később a gyöngyösiéknél). Eredetileg nagy valószínűséggel halasi lehetett, aki éppen üzleti kapcsolatainak köszönhetően szerezte meg az eperjesi polgárjogot. Csertő egyébként a kopcsányi Mohos Györggyel társult és az együttműködés keretében 50 marhát és öt tinót vitt át Losoncnál.⁴¹ Felmerülhet a kérdés, hogy a felső-magyarországi szabad királyi városok polgárai miért csak ilyen kis részesedéssel jelennek meg a forrásban. Mindez annak fényében még érdekesebb, hogy azt gondolhatnánk, hogy ezek a polgárok, főként pedig a kassaiak voltak a legtökeesebb üzleti szereplők. Ennek megválaszolására még további forrásfeltárás szükséges, elsőre azonban megkockáztatható, hogy mivel a kassaiak, vagy a bártfaiak elsősorban a borkivitelre specializálódtak, így kisebb szerepet vállaltak a nyugati irányú marhaexportban.⁴²

AZ ÉSZAK-ALFÖLD LEGJELENTŐSEBB VÁROSA A FORRÁSBAN: GYÖNGYÖS

Amint az a 2. sz. diagramon is látszott, gyöngyösiak is szerepelnek a forrásban. Bár a mezőváros a Hódoltságához tartozott, a gyöngyösi kereskedők egyik jelentős tevékenységi térsége Felső-Magyarország volt. A debreceniek mellett – Oborni Teréz szemléletes megfogalmazását követve – a gyöngyösiéknél is jól érzékelhető egyfajta kétlakiság.⁴³ A kettős polgárjogra ebben a csoportban is ta-

⁴⁰ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 127r.

⁴¹ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 122v.

⁴² Tózsza-Rigó Attila: A Magyar Királyság borkereskedelme a 16. század második felében. In. „*Vina bibant homines, animantia cetera fontes*”. *Tanulmányok a magyar bor történetéből*. Szerk. Pósnán László–Tózsza-Rigó Attila, 50–63. 58.

⁴³ Oborni Teréznek tartozom hálás köszönettel, hogy felhívta a figyelmem erre a fogalmi lehetőségre.

lálunk példát, egy bizonyos Pap Mihálynál említi a forrás, hogy Ceglédnek és Gyöngyösnek is polgára volt. („*nunc Giongiosiensis*”).⁴⁴ Egy másik esetben pedig egy ági tózsér rendelkezett gyöngyösi polgárjoggal.⁴⁵ A gyöngyösiiek egyébként leggyakrabban (öt tétel) a már korábban említett kereskedő-vállalkozóval, Kerekes Andrással társultak.

ÖSSZEFOGLALÁS

Zárasképpen kijelenthető, hogy a kelet- és északkelet-magyarországi kereskedők a 16. század végén kulcsszerepet játszottak az észak-alföldi régiókból kiinduló, Felső- és Alsó-Magyarországon keresztülhúzódó kereskedelmi forgalomban. Közöttük is a legjelentősebb forgalmat a debreceniek bonyolították. A fő kereskedelmi cikkük az élőállat volt és a nyugat-magyarországiakkal kialakított társulások keretében számottevő exportot menedzseltek, amelyből minden bizonnyal jelentős hasznuk származott. A profit pedig nagyban hozzájárult a tiszántúli, partiumi és felső-magyarországi mezővárosiak tőkekoncentrációjához.

⁴⁴ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 129r.

⁴⁵ MNL OL E 210. Fasc. 90. 102. t. f. 124v.

A KÖTET SZERZŐI

BARTA JÁNOS	professor emeritus, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen
BÁRÁNY ATTILA	tanszékvezető egyetemi tanár, a Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola vezetője, Debreceni Egyetem, BTK, Történelmi Intézet, Debrecen
BOGDÁNDI ZSOLT	történész, Erdélyi Múzeum Egyesület (EME) Jakó Zsigmond Kutatóintézet, Kolozsvár/Cluj; az EME főtitkára
BUZA JÁNOS	ny. egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, Kommunikáció és Szociológia Intézet, Szociológia és Társadalompolitika Tanszék, Budapest
CSATÁRY GYÖRGY	tanszékvezető, főiskolai docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, Beregszász
DRASKÓCZY ISTVÁN	professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelmi Intézet, Budapest
EGYED ÁKOS	ny. tudományos főmunkatárs, c. egyetemi tanár, Kolozsvári Történelmi Intézet, Kolozsvár/Cluj, az Erdélyi-Múzeum Egyesület korábbi elnöke, az MTA külső tagja
EGYED EMESE	professzor, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Magyar Irodalomtudományi Intézet
FÜREDER BALÁZS	egyetemi docens, Kodolányi János Egyetem, Fenntartható Gazdasági Intézet, Turizmus Tanszék
GÁLFI EMŐKE	történész, EME Jakó Zsigmond Kutatóintézet, Kolozsvár/Cluj

JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA	egyetemi docens, Debreceni Egyetem, BTK, Történelmi Intézet, Debrecen
KÓNYA ANNAMÁRIA	egyetemi adjunktus, Eperjesi Egyetem Történelmi Intézet, Eperjes/Prešov
KÓNYA PÉTER	egyetemi tanár, rektor, Eperjesi Egyetem Történelmi Intézet Eperjes/Prešov
KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA	főlevéltáros, igazgató, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza
OBORNI TERÉZ	tudományos főmunkatárs, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Kora újkori Osztály, osztályvezető, Budapest
OROSZ ISTVÁN	akadémikus, professor emeritus, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen
PAPP RITA	történész, PhD, Debrecen
PAPP SÁNDOR	tanszékvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Történeti Intézet, iskolavezető, Történelemtudományi Doktori Iskola, Szeged
PÁL JUDIT	professzor, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, Történelem és Filozófia Intézete, Kolozsvári Magyar Történeti Intézet, Középkor-, Újkortörténet, Levéltár- és Könyvtártudományi Tanszék; egyetemi tanár, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem; az MTA külső tagja
PÁLFFY GÉZA	tudományos tanácsadó, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest
PÓSÁN LÁSZLÓ	egyetemi tanár, Debreceni Egyetem BTK, Történelmi Intézet, Debrecen

PÜSKI LEVENTE	tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, BTK, Történelmi Intézet, Debrecen
SIPOS GÁBOR	ny. főlevéltáros, Erdélyi Egyházkerület Levéltára, Kolozsvár; professor emeritus, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár/Cluj, Történelem és Filozófia Intézete, Kolozsvári Magyar Történelmi Intézet, Középkor-, Újkortörténet, Levéltár-és Könyvtártudományi Tanszék, az MTA külső tagja
TÓTH ORSOLYA	habilitált egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem BTK, Történelmi Intézet, Debrecen
TÓZSA-RIGÓ ATTILA	egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Történettudományi Intézet, Miskolc
TÖRÖK PÉTER	múzeumvezető, Bihari Múzeum, Berettyóújfalu
ULRICH ATTILA	történész-numizmatikus, Nyíregyháza
VERES TÜNDE	programtitkár, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Debreceni Egyetem, BTK, Történelmi Intézet, Debrecen; levéltáros, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza

Speculum Historiae Debreceniense

(Sorozatszerkesztő: Papp Klára)

A SOROZAT EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

1. MATTHIAS AND HIS LEGACY: CULTURAL AND POLITICAL ENCOUNTERS BETWEEN EAST AND WEST. Eds. *Attila Bárány, Attila Györkös*. Debrecen, 2009.
2. SZŐLŐTERMELÉS ÉS BORKERESKEDELEM. Szerk. *Orosz István, Papp Klára*. Debrecen, 2009.
3. *Ifj. Barta János*: „HA ZEMPLIN VÁRMEGYÉT AZ ÚTAS VISGÁLJA...” GAZDÁLKODÁS ÉS TÁRSADALOM ZEMPLÉN MEGYÉBEN. Debrecen, 2009.
4. ARISZTOKRATA ÉLETPÁLYÁK ÉS ÉLETVISZONYOK. Szerk. *Papp Klára, Püski Levente*. Debrecen, 2009.
5. *Orosz István*: A JOBBÁGYVILÁG MEGSZŰNÉSE MAGYARORSZÁGON. Debrecen, 2010.
6. *Csorba Dávid*: A ZÁSZLÓS BÁRÁNY NYOMÁBAN. A MAGYAR KÁLVINIZMUS 17. SZÁZADI VILÁGA. Debrecen, 2011.
7. DEBRECEN VÁROS 650 ÉVES. VÁROSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK. Szerk. *Bárány Attila, Papp Klára, Szálkai Tamás*. Debrecen, 2011.
8. *Szendrei Ákos*: JUSTH GYULA POLITIKAI PÁLYÁJA. A FÜGGETLENSÉGI POLITIZÁLÁS LEHETŐSÉGEI A 19–20. SZÁZAD FORDULÓJÁN. Debrecen, 2012.
9. „... ÉLTÜNK MI SOKÁIG ‘KÉT HAZÁBAN’...” TANULMÁNYOK A 90 ÉVES KISS ANDRÁS TISZTELETÉRE. Szerk. *Dáné Veronka, Oborni Teréz, Sipos Gábor*. Debrecen, 2012.
10. „NINCS EGY IGAZ BARÁTOM SE!” TANULMÁNYOK SZÉCHENYI ISTVÁN POLITIKAI KAPCSOLATAINAK TÖRTÉNETÉHEZ. Szerk. *Velkey Ferenc*. Debrecen, 2012.
11. *Jeney-Tóth Annamária*: „... URUNK UDVARNÉPE ...” UDVAR ÉS TÁRSADALMA BÁTHORY GÁBOR ÉS BETHLEN GÁBOR FEJEDELEMSÉGE IDEJÉN A KOLOZSVÁRI SZÁMADÁSKÖNYVEK TÜKRÉBEN. Debrecen, 2012.
12. A MAGYAR ARISZTOKRÁCIA TÁRSADALMI SOKSZÍNŰSÉGE, VÁLTOZÓ ÉRTÉKEK ÉS ÉLETVISZONYOK. Szerk. *Papp Klára, Püski Levente*. Debrecen, 2013.
13. FRANCIA–MAGYAR KAPCSOLATOK A KÖZÉPKORBAN. Szerk. *Györkös Attila – Kiss Gergely*, Debrecen, 2013.
14. SMALL NATIONS ON THE BORDERLINES OF GREAT POWERS. Eds. *Attila Bárány – Satu Matikainen*, Debrecen – Jyväskylä, 2013.
15. BETHLEN GÁBOR KÉPMÁSA. Szerk. *Papp Klára és Balogh Judit*. Debrecen, 2013.
16. KULTURÁLIS IDENTITÁS ÉS ALTERITÁS AZ IDŐBEN. Szerk. *Pieldner Judit, Papp Klára, Tapodi Zsuzsa, Forisek Péter és Papp Klára*, Debrecen, 2013.
17. „EKLEZSIÁKNAK, EGYHÁZI SZOLGÁKNAK EGYETLENEGY DAJKÁJA” TANULMÁNYOK BETHLEN GÁBOR EGYHÁZPOLITIKÁJÁRÓL. Szerk. *Dáné Veronka – Szabadi István*, Debrecen, 2014.
18. MŰVELTSÉG ÉS TÁRSADALMI SZEREPEK: AZ ARISZTOKRÁCIA VÁLTOZÓ TÁRSADALMI SZEREPE Szerk.: *Bárány Attila, Orosz István, Papp Klára, Vinkler Bálint*, Debrecen, 2014.

19. JÓSIKA ANTAL KOLOZSI FŐISPÁN TEVÉKENYSÉGE ÉS ÍRÁSAI. A tanulmányokat írta: *Papp Klára*, a forrásszövegeket gondozta: *Papp Klára és Tóth Orsolya*, Jósika Antalnak a katolikusokról szóló, latin nyelvű írását átírta és a szöveget fordította: *Tóth Orsolya*, Debrecen, 2015.
20. *Ifj. Barta János*: „HA ZEMPLIN VÁRMEGYÉT AZ ÚTAS VISGÁLJA” II. ADATTÁR ZEMPLÉN MEGYE 18. SZÁZADVÉGI TÖRTÉNETÉHEZ. Debrecen, 2015.
21. *Orosz István*: A FŐNIX ÉS A BÁRÁNY VÁROSA. Debrecen, 2015.
22. A „NAGY HÁBORÚ” ÉS EMLÉKEZETE. Szerk. *Püski Levente és Kerepeszki Róbert*, Debrecen, 2015.
23. KATOLIKUS ÚJJÁSZÜLETÉS DEBRECENBEN. Szerk. *Orosz István és Papp Klára*, Debrecen, 2015.
24. *Papp Imre*: AGRÁR- ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK A 18. SZÁZADI FRANCIAORSZÁGRÓL. Szerk. *Bárány Attila, Györkös Attila és Jakab Melinda*, Debrecen, 2016.
25. MENEKÜLTEK, MIGRÁNSOK, ÚJ HAZÁT KERESŐK. Szerk. *Papp Klára és Kerepeszki Róbert*, Debrecen, 2016.
26. A MAGYAR ARISZTOKRÁCIA TÁRSADALMI-KÖZÉLETI KAPCSOLATAI ÉS SZEREPVÁLLALÁSA. Szerk. *Papp Klára, Püski Levente és Novák Ádám*, Debrecen, 2019.
27. FÖLDVÁRY LÁSZLÓ ELSŐ VILÁGHÁBORÚS HADINAPLÓJA. Szerk. *Barta Róbert és Takács Bálint*, Debrecen, 2020.
28. *Anssi Halmesvirta*: A SZABADSÁG KESKENY ÖSVÉNYE. BIBÓ ISTVÁN KÖZÖSSÉGI MORALIZMUSA. Fordította: *Barta Máté*. Debrecen, 2020.
29. KULTÚRA, MŰVELŐDÉS, AGRÁRIUM. TANULMÁNYOK IFJ. BARTA JÁNOS 80. SZÜLETÉS-NAPJÁRA. Szerk. *Papp Klára, Bárány Attila, Kerepeszki Róbert, Pallai László*, Debrecen, 2020.
30. *Orosz István*: TANULMÁNYOK AZ ALFÖLD MEZŐGAZDASÁGÁRÓL. Debrecen, 2020.
31. *Barta Róbert*: A MAGYARSÁG VONZÁSÁBAN. VÁLOGATÁS CARLILE AYLNER MACARTNEY ÍRÁSAIBÓL ÉS BESZÉDEIBŐL. Debrecen, 2021.
32. *Ifj. Barta János*: „Ha Zemplin vármegyét az útas vizsgálja...” III. Adattár Zemplén Megye 18. századvégi történetéhez II. Zemplén megye 1800. évi összeírása. Debrecen, 2020.
33. *Veres Tünde*: A REGÉCI URADALOM GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNETE A RÁKÓCZI CSALÁD BIRTOKLÁSÁNAK IDŐSZAKÁBAN (1646–1711). Debrecen, 2021.